

Mekân, Yer ve Yersizlik Kavramları Üzerine Bir İnceleme

Mazlum Ar*

Öz

Modern mekân anlayışında olduğu gibi “yer”in değersizleştirilmesi ve metalaştırılması ile eş zamanlı olarak, yer olgusu da ciddi bir değişim yaşamıştır. Yerin anlamı, bilinçdışından bilinçli aşamaya ve bilinçli aşamadan üretilmiş aşamaya en az üç tür dönüşüm yaşamıştır: “köklülük, yer duygusu ve anlam üretimi.” Yere dair bu dinamiklerin yitimi yalnızca bireyleri değil, toplulukları ve yaşam alanlarını (mikro ve makro ölçekte: ev, sokak, mahalle, şehir ve ilgili arketipler) bağlamından koparmıştır. Hümanist coğrafyacıların (John Kirtland Wright, Yi-Fi Tuan, David Seamon, Edward Relph, Anne Buttmer ve David Ley) kantitatifleşme süreciyle bireyin mekândan koparılışına karşı ortaya koydukları radikal bir çıkışın kavramsal karşılığı olarak yer kavramı, üstmodernitede bağlamından kopmuş ve yaşadığı anlam kaybı yersizlik olarak etiketlenen bir olguda karşılık bulmuştur. Yer kaybının temel dinamiklerini açıklamak üzere yersizlik nihayet yer tartışması yoluyla kavramsallaştırılmış ve tanımlanmıştır. Genel anlamda yer ve yersizlik araştırmalarının olgular ve örnekler üzerinden değerlendirildiği göz önüne alındığında çalışmanın ilgili kavramların bağlantılarında gerçekleşen değişimin izini sürmesi araştırmacılarına daha anlamlı bir kapsam sunacaktır. Bu doğrultuda çalışmada, öncelikle mekân ve yer kavramlarının bağlamları, değişimleri, geleneksel dönem ve modern süreçteki diyakritik durumu irdelenmiştir. Bu girişimin gerekçesi hem yer hem de mekân kavramının kimi çalışmalarda aynı anlamı içerecek şekilde birbirinin yerine kullanılması ve diğer bazı çalışmalarda ise bilinçli bir ayrıma gidilerek ele alınmasıdır. Mekân ve yer tartışmaları öz değerlendirmesinden sonra çalışmada, yer kavramından hareketle anlam ve konular arasında uygun bağlantı kaybı ile karakterize edilen yersizliğin ilgili dinamikleri yazın incelemesine bağlı olarak betimsel yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, geleneksel dönemde mekân kavramıyla bütünsel bir içerime sahip olan yer kavramının modern süreçte mekân kavramındaki değişimlere paralel olarak ondan ayrıştığı tespit edilmiştir. Kopuşun sürdüğü üstmodernitede, yer kavramının ne tür dinamiklerle bundan etkilendiği belirtilmiştir. Son tahlilde yer kavramındaki değişimin ifade biçimi olarak yersizlik kavramının birey ve coğrafya arasındaki ilişki sorunsallığını açıklayan bir yaklaşım sunduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: mekân, üstmodernite, yer deneyimi, yer, yersizlik

* Arş. Gör. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
E-mail: mazlum.ar@ahievran.edu.tr
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3937-1637>
Geliş Tarihi: 02.05.2021 ▪ Kabul Tarihi: 10.06.2021

A Study on the Concepts of Space, Place and Placelessness

Mazlum Ar*

Abstract

As in the concept of contemporary space, the devaluation and commodification of the word “place” have experienced a serious change with its spirit synchronously. The meaning or spirit of the place has experienced at least three types of transformations from the unconscious to the conscious stage and from the conscious stage to the manufactured stage: "essentialness, spirit of place and composition of meaning." The dissipation of these dynamics of place has detached not only individuals but also the communities and ultimately did that to their living spaces (in micro and macro scale: house, street, neighborhood, city and related archetypes) from their subjects. The concept of place, as the cognitive equivalent of a radical departure from the humanist geographers (John Kirtland Wright, Yi-Fi Tuan, David Seamon, Edward Relph, Anne Buttimer and David Ley) against the quantitative separation of the individual from the space, the loss of meaning experienced by being taken out of context as a link to super modernity was reciprocated in a phenomenon labelled as unplaceable. In order to explain the basic dynamics of the loss of place, placelessness is finally conceptualized and defined through the discussion of place. Considering that place and placelessness studies are generally evaluated through facts and samples, it will provide researchers with a more meaningful scope for the study to follow the changes in the relations of the related concepts. In this study, at first the contexts, alteration and the diacritical situation from the traditional to the modern period of the concepts of space and place will be examined accordingly. The reason for this initiative is that both the concept of place and space will be used interchangeably in some studies to include the same meaning, and in some other studies they will be handled with a conscious distinction. After a self-evaluation of space and place discussions, the study will evaluate the relevant dynamics of placelessness, which is characterized by the loss of appropriate connection between meaning and locations, based on the concept of place, with a descriptive approach, depending on the literature review. As a result of the study, it has been determined that the concept of place, which has a holistic content with the concept of space in the traditional period, diverges from it in parallel with the changes in the concept of space in the modern period. It has been revealed that the change in super modernity continues and the concept of place is affected by what kind of dynamics. In the final analysis, it has been revealed that the concept of placelessness as an expression of the change in the concept of place offers an approach that explains the bond between the individual and geography.

Keywords: place, place experience, pelacelessness, space, supermodernity

* Research Assistant, Ahi Evran University Faculty of Arts and Sciences Department of Geography
E-mail: mazlum.ar@ahievran.edu.tr
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5435-7107>
Received Date: 02.05.2021 ▪ Accepted Date: 10.06.2021

Giriş

Çağımızın hızla değişen ve gelişen örüntüleri ile yaşam tarzlarımız, algılayışlarımız ve geleceğe bırakılması gereken izlerimiz klasik kültürümüzden ve yaşadığımız medeniyet anlayışından farklılaşmaktadır. Her anın tarihe mal olduğu, bireysel açıdan ezoterik bir anlayışın geliştiği ve kolektif yaşam tarzının yitirildiği bu süreç aidiyet duygularımızı da etkilemektedir. Bireyi doğduğu coğrafyanın ve yerin öznesi olmaktan çıkarıp “küresel köy”ün bir nesnesi kılan bu yeni atmosfer, coğrafya ve birey arasındaki hermeneutiksel bağlamı da değiştirmektedir. Bu farklılaşmaya rağmen temel realite birey/yer bağlamının bir bütün olup ayrıştırılabilir unsurlar olmadığı, iç içe geçmiş içeriden değerlendirilebilecek bir ağ örgüsüne sahip olduğudur.

Sadece fiziksel değil, bilişsel ve deneyimsel pratikleri bünyesine alacak biçimde anlamlı kılan “yer” kavramının zaman kavramı ile olan diyalektiği ve bu düalist algılayışta yaşanan değişime de bağlı olarak yapıbozunuma uğraması coğrafya disiplininin nüfus, kimlik, kültür, yer politikası ve şehir gibi çalışma alanları müktesebatında ki önemini daha da anlamlı bir görünüme kavuşturmuştur. Dolayısıyla yer kavramı araştırmalarında temel soru geleneksel süreçten modern döneme geçişte yaşanan değişimin gerekçelerini saptayarak bireyin ontolojisini sağladığı yer ile bağlamsal kopuşunu anlamlandırmaktır (Ar, 2020, s.152). Benzer şekilde mekân ve zaman kavramları ile ilgili analizler saymaca daha erken bir içerimle ön plana çıkmıştır. Mekân somut ve ölçülebilir bir anlayışla değerlendirildiği gibi soyut özellikleriyle de araştırmaların merkezinde yer almıştır. Bu noktada yer kavramında olduğu gibi mekân ve zaman kavramlarının da ayrı ayrı ele alınması ya da ilişkiyi bir açıyla incelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bireyin ve toplumun mekân/yer ile olan bağlantısı farklı ölçek ve seviyelerde gelişmektedir. Gündelik yaşamın temel pratiklerinin yanında bilişsel ve akademik çalışmalarla derinliği kazanılmaktadır (Sarı & Özgen, 2021, s. 30). Özellikle 1970’li yıllardan sonra özne faktörünün önem kazanmasıyla mekân ve yer arasındaki anlam, sınır ve bağlamsal ilişki özelinde gerçekleştirilen çalışmalar daha çok anlam kazanmıştır. Mekân, zaman ve yer ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası sayılabilen ve yeni tartışmalara neden olan duruma bağlı olarak öznenin yerden kopması ve bireyin küresel sistemin bir nesnesi haline gelmesiyle bu kopuşun farkındalığı ortaya çıkmıştır. Üstmodernite olarak adlandırılan süreçte yer kavramında yaşanan yitimi açıklamak için yok-yer ve yersizlik gibi aktüel kavramsallaştırmalar mekân ve yer tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylece yersizlik, özellikle yerler arasındaki uygun bağlantının bir kayıp öyküsü olarak ortaya çıkmıştır (Cox, 1968, s. 423).

Bu çalışmanın amacı, araştırmacılara daha iyi bir tasarım ve bakış açısı sunabilmek için yer ve yersizliğin durumunu incelemektir. Bu bakımdan öncelikle, mekân

ve yer tartışmaları öz bir değerlendirmeye ele alınacak, daha sonra böylesi bir zeminde çalışma, yer kavramından hareketle anlam ve konular arasında uygun bağlantı kaybı ile karakterize edilen yersizliğin ilgili dinamiklerini değerlendirecektir. Kavramsal bir araştırma olan bu çalışmada yazın incelemesine bağlı olarak betimsel yaklaşım ortaya konulmuştur.

Mekân, Yer Dikotomisi ve Sorunsallığı

Mekân ve yer kavramları tarihsel süreç içerisinde bütünsel bir yapı olarak ele alındığı gibi ayrı olgular olarak da değerlendirilmiştir. Farklı disiplinlerde (coğrafya, sosyoloji, felsefe, antropoloji, etnografya vb.) farklı anlam kaymalarıyla birbirinin yerine algılanan kullanımlarının yanında karşıt yapılar olarak da incelenmiştir. Özellikle çağdaş mekân söyleminin son birkaç on yılda önemli ölçüde değişime uğraması modernite ve küreselleşmeden büyük ölçüde etkilenen yer kavramının da hem üretimine hem de anlam kapsamına etkide bulunmuştur (Agnew, 1984, s. 38). Bu, mekânın öklitçi bir anlayışla değerlendirilmesine neden olmuştur. Mutlak, statik, değişmez ve matematiksel bir yaklaşıma dayanan öklitçi mekân anlayışının epistemolojisinde modernizmin homojen dinamikleri yer almakta olup bu anlayışta nicelemsel özellikler değer olarak temellendirilmiştir. İlişkisel, anlam, duygu vb. olguların yitime uğradığı bu yaklaşımda aksiyoma dayalı mekânsal pratikler evrensel bir genellemeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla birey ve kültürel bağlamı arasında bir kopukluğa neden olan ve ölçülebilir bir kavram olarak ele alınan mekân karşıtlığında yer kavramı aidiyet, anı, bellek ve kimlik oluşumunu sağlayan bir olgu olarak ön plana çıkmıştır (Nalbantoğlu, 2008, s. 93).

Bu noktada mekân ahir süreçte analitik çerçeveden yeniden sınırlarak yerin temel dinamiklerini de içerimleyecek bir kapsamla değerlendirilmesine rağmen üç boyutlu mekânın deneyimlenmesi ve birey ile anlam kazanması vurgusuyla yer kavramı kavrayışını bağımsız bir mevzide tamamlamıştır. Artık temel soru mekân karşısında yerin *ne*liğidir. Bu hususta fenomenolojik yaklaşımı savunan Heidegger yer ve zamana mekândan daha çok önem vererek ortaya koyduğu bağlam “şey” ve “nesne” arasında kurduğu ilişkiye benzer. “Nesne,” gündelik yaşantıdan kopuk olan mekân ile; “şey” ise yer ile ilişkilendirilir (Sharr, 2013, s. 25).

Heidegger mekân ve yer arasında farkı şöyle ortaya koymaktadır: “*Mekân doğrusal yönelmelerin, ölçülebilir, hesaplanabilir boyutlarını içerir. Mekânın tözü bu boşluk içinde yer alan uzantıdır. Yer kavramı ise ait olma duygusunu bilinç durumuna getiren pratik bilgilerle mekânı anlama -kendi dışına çıkararak gerçekliğini anlama- modunu yansıtır. Yer kavramında geometri ve diğer rasyonalize edilen şeylerden önce mekân gelir veya kasılır, uzar veya kısılır*” (Heidegger, 1971’den akt. Aydın, 2003, s.58). De Certeau ise Heidegger’in belirttiği mekân ve yer terminolojisini tersten bir yaklaşımla ele almakta ve ilgili kavramlar arasındaki farkı açıklamaktadır. De Certeau (1984, s. 173), kendi terminolojisinde

yeri ölü, mekânı hareket kavramlarıyla açıklamaktadır. Yeri tanımlamak amacıyla “*haritalar ve planlar üzerindeki lokasyon-konum*” mealinde lokasyonları, mekânı açıklamak içinse eylemlerle oluşan anlamlı mevkileri belirtir. Mekânların “*içerisinden bireylerin geçtiği canlı sokaklar*”, yerlerin ise “*bu sokakları var kılan meskenler ve diğer yapıları çevre ürünleri*” olduğunu düşünür. De Certeau, mekânları ve yerleri karşıt olgular olarak görmemektedir. Bu tasarımda Augé (2017, s.75)’ye göre “*mekân kullanılan yerdir, sürekli kelimelerin keşif ettiği noktadır. Kentselliğin yer olarak geometrik zaniyeden tanımladığı sokağı mekâna dönüştürenler içinde var olan ve dinamik eylemlerde bulunan bireylerdir.*” Bu tersten okumada; De Certeau mekânı devingen, yeri stabil bir olgu olarak nitelendirir. O, mekâna karşıtlığında yerin sonradan mitleştirilmiş anlamını bilinçli olarak kabul etmemekte ve yer mevzuunda fazla anlamlı bulduğu bu değer çokluğunu reddetmektedir. Esasında mekânın, bireylerin canlı kıldığı yerler olduğunu müdafaa ederken, mekânı yere göre üstün kılmakta, yere yüklenen rolü yeniden mekâna atfetmektedir (Augé, 2017, s. 75).

Heidegger ve De Certeau arasındaki bu ayrım her ne kadar epistemolojik farklılıktan kaynaklanıyor gibi görünse de Certeau’nun savunduğu mekân anlayışı politize olmayan ve deneyim alanı olan mekân anlayışını yansıttığından dolayı temel noktada Heidegger’in benimsediği yer kavramı ile benzer anlamlar taşımaktadır. Bundan ötürü varoluşsal yer kavramı ile bireyden soyutlanmamış mekân kavramı bağlamsal bir bütünlüğe sahiptir. Her ne kadar De Certeau mekânın önemini ortaya koyarak yeri içerimlediğini belirtse de mekânın mutlaklığı karşısında yere atfedilen bağlam nedeniyle birçok etnograf ve fenomenolojist coğrafyacı (Cresswell, Tuan, Seamon vb.) Heidegger’in mekânı “*form*”, yeri “*var olma biçimi*” kabulüne katılmışlardır. Sonuç olarak mekân ve yer düalizminde çağdaş bilimin mekâna atfettiği değer her ne kadar kantitatifleşmenin yani öklitçi paradigmanın ontolojisinden ayrıştırılsa da yer kavramı kazandığı anlam zenginliği ve mekânı aşan sosyo-politik ilişkiselliğiyle “*akışkan modernitenin*” (Bauman, 2019) birey ve çevresine dair sürekli yeniden kurulumunu tanımlayarak multidisipliner bağlamını gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda soyut bir kavram olarak mekânın hacim ve boyut genel kabulünün yanında yer, mekâna atfedilen lokasyondan ya da alandan ayrıştırılarak bunlar arasında bir var olma biçimine göndermede bulunmaktadır.

İki kavram arasındaki ayrımın diğer bir boyutu hem geleneksel ve modern dönemlerde hem de modern sonrası süreçte içinde bulunduğu zamanın bilimsel, teknolojik, sosyolojik ve kültürel özelliklerine bağlı olarak farklı bağlamlarla ele alınmasıdır. Bu durum ayrıca “*Her mekân bir yer midir? Ya da her yer bir mekân mıdır?*” sorgulamalarını sürdürmüştür. Tartışmalar, fiziksel mekânın yanı sıra günlük yaşamın, etno-kültürel farklılıkların, deneyimlerin anlamlandırılması, toplumsal-bireysel davranış şekillerinin betimlenmesi ve iki kavram arasındaki farklılık-aynılığın ortaya konulması açısından önemlidir. Bu noktada eş zamanlılık ve art zamanlılık kavram-

ları üzerinden mekân ve yer arasındaki anlamsal ve kavramsal bütünlük/ayrılık değerlendirildiğinde tarihsel olarak farklı gelişmelerin yaşandığı ve bunun mekân/yer kavrayışının dinamiklerinin değişmesinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel dünyada eş zamanlılık kültürel üretim içinde yer aldığı bağlamla doğrudan ve zorunlu bir anlam ilişkisi içindedir. Bu ilişki sadece anlamsal bir zorunluluk taşımamakta aynı zamanda kültür ilişkisini bağlamını tanımlayan yeri, mekânın zorunlu bir parçasına dönüştürmektedir. Burada yer ve mekânın bir bütün olarak tasvir olunduğunu belirtmek gerekir. Geleneksel ya da modern öncesi dünyada belli bir yerden bahsetmek aynı zamanda belli bir mekândan bahsetmek anlamını taşı-maktaydı. Ayrıca geleneksel dünyada bağlamın bir parçası olma durumunun iki un-suru bulunmaktadır: Anlamsal ve fiziksel boyut. Anlamsal boyut bağlamla kurulu ilişkideki anlam alanını oluşturan ve kendi kültür dünyasına ait bir kozmologya düşüncesidir. Bu açıdan farklı kültürel bağlamlar söz konusu olabilir ama arka plandaki kozmologya düşüncesi o bağlamı tanımlayan anlam alanını oluşturur ve bu noktada karşımıza anlam alanıyla şekillenmiş bütünsel yapı çıkmaktadır. Ayrıca bu yapı modern öncesi dünyada özne ve nesne birlikteliğiyle şekillenir. Fiziksel boyutun bağ-lamın bir unsuru olma durumu da geleneksel dünyanın kültürel aktarım nesnesinin bir diğer özelliğidir (Köksal, 2011).

Rönesans'la birlikte bilimsel, toplumsal ve sanatsal bağın geleneksel bütünsel-likten soyutlanarak yeniden kurulması ve modernitede tanımlanmış özcü tasarımın ayrıştırılarak aklın epistemolojisine dayandırılması bu bağlamsal bütünlükte ve ge-leneksel dünyanın özne ve nesne birlikteliğinde çözülme yaşanmasına neden ol-muştur. Daha açık bir ifadeyle belli bir zaman diliminde mekânsal arketipleri verme girişimi yitime uğrayarak öznenin nesneye dışarıdan bakması ile yeni bir boyut ola-rak “aynılaşma” ilave olunmuştur (Altan, 1993, s. 85). Mekân ve yer kavramının özdeş olduğu modern öncesi dünyada, aynı mekânda olma durumu aynı yerde olma durumu olduğu algısı modern dönem ile değişime uğramıştır. Modernleşme bu açı-dan yerin mekândan kopuşunun ilk adımıdır (Köksal, 2011). Bu kopuş sürecini Giddens (2010, s. 65): “*Modernlik ile birlikte konumsal açıdan yüz yüze etkileşim duru-munda olmayan yani birbirinden uzak olan kişiler arasındaki ilişkilerin geliştiği böylece mekânın yerden koptuğunu (yöreden değil)*” şeklinde belirtmektedir. Ayrıca ulaşım ve iletişim araç-larının gelişimiyle yani yerin sağladığı eş zamanlılıktan uzaklaşmayla daha da belirgin hale gelmiştir.

Endüstrileşme ile birlikte modern dünyada yerin tanımladığı eş zamanlılık du-rumunda yeni bir anlayış gelişmiştir. Bu durum aslında yeni bir iletişim ağı olan telgrafın bulunuşundan kaynaklanmaktadır. Böylece eş zamanlılık olanağı ilk kez keskin bir biçimde yerden bağımsız hale gelmiştir. Yerin tanımladığı mesafe artık mekânsal ilişkilerde belirleyici olmaktan çıkarak yeni bir mekânsal bağlam ortaya çıkmıştır (Harvey, 1997, s. 299-300). Modern sonrası dünyada ise bu durum küresel bir sanal mekân olanağına da kavuşmuştur. Bu çerçevede geleneksel dünyanın

mekânsal ve eş zamanlı toposu küresel bir köy durumuna dönüşmüştür. Köksal (2011)'ın betimlediği modern dünyanın mekân ve yer ayrımı bağlamındaki yeni eş zamanlılık eksenini Augé (2017, s. 45), “*üstmodernlik*” olarak açıklamaktadır. Gerek Köksal'ın gerekse de Augé'nin ortaya koyduğu mekân ve yer bağlamı bir bakıma deneyimlenmeyen yerin sanal gerçekliğine atıfta bulunmakta, ayrıca küreselleşen ve aidiyet oluşturmayan yer(sizlik) ile sıkışan mekân algısını ortaya koymaktadır.

Bir Deneyim Alanı Olarak “Yer”

Yer kavramı basit olduğu kadar karmaşık bir niteliğe sahiptir. Basittir çünkü herkes isteyerek ya da istemeyerek “yer”den bahseder. Karmaşıktır çünkü nicel bir anlayışın ötesinde bir kavrayışa sahiptir. Bu durumda fiziksel karşılıktan, yükseklikten, uzaklıktan başka bir özelliğe sahip olan “yer” nedir? Bu soruya Cresswell şu şekilde cevap verir: “*Yer bireylerin iletişime geçtikleri ve bağlandıkları mekânlar, anlamlı konumlardır*” (Cresswell, 2004, s. 75). Her ne kadar bu açıyla mekân ve yer arasında bir ayrım görünmese de daha sonra mekânı bir dış veya geometrik mekân, yeri de bunların arasındaki alanlar olarak tarif ederek mekân ve yer arasında bir ayrıma gitmiştir. Yer, kültürel ya da bireysel olarak belirlenen anlamların ya da niyetlerin odağı olarak kavranabilir. Yerler, insanın dünyaya katılımının temel ifadeleridir ve bu nedenle mekâna anlam kazandırır. Yerler yalnızca tüm insan faaliyetlerinin bağlamını sağlamayan aynı zamanda insanın varoluşunun temeli, bireyler ve gruplar için güvenlik ve kimlik alanıdır (Relph, 1976, s. 38). Bu açıyla yerler dilin, bilginin ve tecrübenin görsel aktarım alanları olarak varlık sahasını şekillendirmektedir. Diğer bir ifadeyle kuşaklar arası bağlantıyı sağlayarak geçmişle geleceğe aktarır. Dolayısıyla atfedilen kapsam ve bağlam açısından duygu/duyuşsal yaşantıya yönelik ilişkiselliği ifade eder. Bireyin zerreden küreye bir alan ya da nesneye yönelik sezgisel, bilişsel, eylemsel, edimsel ve aynı zamanda duygu/duyuşsal durumlarını betimler (Özgen, 2020, s. 31).

Toplumun kolektif bilgisinin aktarım alanları olarak yerler, ben ve öteki arasında sınırları belirlemektedir. Doğal bir morfolojiye ve devinime sahip olup birey ve toplum ilişkiselliği içerisinde sembolik ve semiyotik kodlar aracılığıyla mekânsal bütünlüğü oluşturan bir özelliğe sahiptir. Yer ayrıca deneyim ve özlemleri somutlaştırır. Hareketler, sanat eserleri, binalar ve şehirler mekânı anlam merkezi olarak organize edebildikleri için yerlerdir (Tuan, 1971, s.187). Bu hususta yerin güvenilirliği ve önemi ön plana çıkmaktadır ki bu durum da araştırmacıları iki gruba ayırmaktadır: Bazıları yerin ölümünü önerirken (Toffler, 1970, s. 63), diğerleri ise yerin hâlâ önemli olduğunu savunmaktadır (Massey & Allen, 1984; Shuman, 2013). Anlaşılan o ki yer ve kavramsal bağlamı ile ilgili kafa karışıklığının bir kısmı, kesin bir yoruma izin vermemesinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle ölçeğinin değişken olması yani

bir ülkenin veya bölgenin büyüklüğünden bir mahalle, cadde ve haneye kadar değişiyor olması. İkincisi, anlamı ve amacının farklı insanlara farklı şeyler önermesi; kimileri için yerel, bölgesel veya ulusal kimliklerde ortaya çıkan önemli bir duygusal, kültürel veya tarihsel değer taşıırken diğerleri için ekonomik işlemler için bir yer anlamına gelir. Son merhalede tutarlı, sınırlı ve yerleşik olarak sınırsız ve genişleyen seyreltilmiş ve dağınmış bir "akış alanı"na sahip olmasıdır (Castells, 1989, s. 126).

Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında öteki üzerinden ben olgusunu anlamlı kılan yer kavramında Kartezyen düşüncenin aksine birey, çevresi (ister belli bir sınır olsun ister olmasın) ile anlam kazanır. Bundan ötürü sosyal davranışları tarif edilemez biçimde sınırlayan ve somutun içindeki soyut anlamı ihtiva eden yer ile temasa geçilmeden kesin sınırlarını çizmek ya da kavramı oluşturan unsurları ayırıştırmak mümkün değildir. Hayal ile gerçek, geçmiş ve gelecek arasındaki iletişimi sağlayan anlamlarla şekillenen yer, eski ve yeni arasında bir köprü görevi görerek genetik mühendisliği özelliği ile birey ve toplum yaşamının varlığını gösterir. Pratiğe dayalı bilgilerle kavranmakta olan yer ayrıca bireylere ait yerleri oraya sahip olmayanlardan muhafaza etme ve bıraktıkları yerler için nostaljik biçimler oluşturma istenci birey bağıntısındaki ontoloji ile ilgili gizi ortaya çıkarmaktadır (Relph, 1976, s. 145). Dolayısıyla yeri anlamlı kılan bireyin kendisi sürekli bir oluş ve akış içerisinde. Anladığı şeyi yorumlama ve yorumladığı şeyi anlama kabiliyetine sahip olan birey varoluşunu diğer bireylerle, toplumsal olanla birlikte sağlar. Bu bir aradalığı sağlayan temel unsurlardan biri de yerdir. Yani orada (*da*) bulunan (*sein*) birey yer ile hermeneutiksel bir ilişki içerisinde aidiyet kazanır (Başaran, 2018, s. 236). Yer kavramının bu anlamsal özelliğinden ötürü onu sadece fiziksel ya da anlamsal boyutuyla irdelemek yetmez aynı zamanda kültürel, tarihsel ve deneyimsel bağlamlarıyla bütünsel bir yaklaşımla analiz etmek gerekir (Ötkünç, 2017, s. 7).

Bireyin, bedeninin ve öznenin yer bağımlılığı ile olan ilişkiselliği noktasında yeri insan varlığına dair kodların okunduğu ve bireyin yeryüzünde yer tutma durumu olarak ifade eden felsefi düşünce değerlendirildiğinde yer, amaç ve eylem zemini ve bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu bağlam bireylerin yeryüzünde yer bulma çabalarında ve inşa eyleminde şekillenir. İnşa etmek ile yer tutmak, yerleşmek yer üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla hane, bina vb. yapılar bireyin varoluşunu konumlandırmaktadır. Sahipleri aidiyet hissettiği yeri kendi ihtiyaçlarına göre oluşturur ve zamana bağlı olarak ikame biçimlerine göre yeniden şekillendirir.

"İnşa etmek, varlığında oturmaktır. İnşa etmenin varlığını gerçekleştirme, alanlarını birleştirerek yerler yükseltmektir. Ancak oturabildiğimizde inşa edebiliriz. Oturmak ve inşa etmek arasında amaç ve araç ilişkisi vardır" (Heidegger, 1971, s. 13). Bu açıdan inşa edilmiş bir köprü sadece bir kıydan diğer bir kıyıya geçişi sağlamak için inşa edilmiş bir nesne değildir. Aksine köprü inşa edildikten sonra işlevinin ötesinde bir amacı ifade eder ve sembole dönüşür.

“*[Yer] köprü olmadan önce zaten orada değildir. Köprü bulunmadan önce tabii ki ırmak boyunca bir şey tarafından işgal edilebilecek birçok nokta vardır. Bunlardan biri [yer] olup çıkar, bunu da köprü sayesinde yaşar. Dolayısıyla köprü orada durmak için önce bir [yer] tutmaz, aksine bir [yer] ancak köprü sayesinde meydana gelir* (Heidegger, 1971, s. 16).“

Yer, köprünün inşa edilmesinden önce var olan bir durum değil, köprü ile anlam kazanır ve çevredeki potansiyelleri bir araya toplayarak konumlandığı alanı yer haline dönüştürür (Heidegger, 1971, s. 16). Bu dönüşüm birey ve yer arasında bir deneyim ve aidiyet oluşturur. Ancak yer deneyimi çoklu bir yapıya sahiptir. Mekânsal üretim, bu yapının nesneleşmiş çıktısıdır. Mekân, fiziksel çevrenin anlamsal saiklerinin bireylerce yorumlanması ile şekillenir. Bireyin inşa yetisi çevresini kavramasıyla doğrudan bağlantılıdır. Birey gündelik yaşantısını devam ettirebilmek için gerekli bilgisini, yaşadığı toplum ile ilişkisi sonucunda elde eder. Ancak, sahip olduğu yaşama mekânı deneyimi gündelik yaşam bilgisinden farklı olup yer deneyiminin nesneleşmesi aidiyet kavramı ile ilgilidir. Bu noktada yere ait olabilmek her şeyden önce yerin anlamını kavramakla başlar. Bu da duyarlı olmayı ve yer ile teması geçmeyi gerektirir. Unutulmaması gereken yerin yapısal ve doğal nesnelerin oluşturduğu toprak ile toplumsal bir bütünlük oluşturduğudur. Bu açıdan yer deneyimini mümkün kılan toprak, tanımlı yerleşmedeki adaptasyon ve kaçışlara karşı oluşmuş aynı özellikteki sosyal eylem dokusu ve ortak paylaşılan değerler bütünüdür. Taşıdığı anlama göre şekil alır ve sınırlandırılabilir. Anlam değeri çevreden alınan ve çevreye verilen tepkiden oluşan etkileşimden doğan bir bütündür. Bütünden ayrılmaz ve başka bir yere aynı anlam değeri aktarılmaz (Relph, 1976, s. 149). Aidiyet ve bilinçli eylem ile şekillenen birey için kimlik oluşumunu sağlayan bu bütünlük ve anlam değeri ötekinin imgesel algılayışı karşısında simgesel algılayışını şekillendirir.

Yerin analitik ve bilimsel kalıplar üzerinden açıklanmayacağını söyleyerek fenomenolojik bir bakış açısı ortaya koyan Schulz (2012, s. 280), bu durumu “*yerin ruhu*” ifadesiyle tanımlar. Yerin ruhu karakter ve mekân kavramları ile çözümlenen bir olgudur. Yeri analiz etmeye yarayan karakter mekândan daha somut ve daha genel bir kavramdır. Kavram bir açıdan yerin genel atmosferini açıklarken diğer açıdan yeri tanımlayan unsurların somut biçimi ve ontolojisini oluşturmaktadır. Bazı açılardan ise bir yerin karakteri zamanın bir fonksiyonudur. Zamansal etkilere göre farklılaşmaktadır. Başka bir deyişle mekân, yeri var kılan unsurların üç boyutlu tasarımıyken karakter o yerin atmosferidir. Bu atmosfer anlam, kimlik ve tarih değerleriyle kavranır. Varlığının özünü gösteren yerler inşa etme arzusunda olan birey doğada gizli kalmış anlamları sembolleştirerek ortaya çıkarmak, doğanın benliği için anlamını açıklamak ve olmayı inşa ederek var kıldığı ile övünmek arzusunda. Arzu ise deneyimlenen anlamları biriktirerek yeri oluşturma gayreti olup, kimlik sa-

hibi olarak bireyin varoluşunun bir yoludur. Bu açıdan ikame etmek aidiyet oluşturur ve yer yaşamı görünür kılarak bütünselliği sağlar (Schulz, 2012, s.277-279). Dolayısıyla ortaya koymuş olduğu “*yerin rubu*” tanımlamasıyla Schulz, Heidegger’in yer ve varoluş yaklaşımıyla da paralellik göstermektedir.

Fenomenolojiden yararlanan Seamon (2015, s. 114), yer ve aidiyet kavramlarını ele alır ve hareket üzerinden yerin başlıca deneyimsel niteliklerini bulur. Ayrıca istisnai örnekleri aşırıp yerin vücut bulduğunu, şekillendiğini ifade ederek günlük hareketlerin çoğunun bir alışkanlıklar biçimi haline geldiğini belirtir. Bu tarz günlük edimler bilinç ve farkındalık seviyesinin altında gerçekleşir. Beden ilgili edimleri ezberler, dolayısıyla bu davranışlar istemsiz olarak ortaya çıkar. Bunlar sürekli aynı zaman dilimlerinde tekrarlanıyorsa zaman ve mekân rutini ortaya çıkar. Varoluşsal içerdeliği ya da yaşamın ritmi bağlamında yere duyulan aidiyeti üretmek amacıyla bu zaman ve mekân rutini bedenlerin eylemleri ile birleşir ve deneyim gerçekleşir.

Lokasyon olarak yer, çağdaş yer anlayışındaki tek dönüşüm olmamıştır. İletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, üretim sistemindeki değişimler, bireyselleşme gibi faktörlerden ötürü yerin üstmodernitede bağlamından koparılması ve öznenin dışında kurgulanarak yine bireyin tüketimine sunulması “*değersizleştirilmesine*” ve “*meta-laştırılmasına*” neden olmuştur. Bununla eşzamanlı olarak, yer deneyimi de ciddi bir değişim yaşamıştır. Yer anlam veya deneyiminin zikredilen etmenlerden ötürü insan unsurundan soyutlanması bilinç dışından bilinçli bir aşamaya ve bilinçli bir aşamadan üretilmiş bir aşamaya en az üç tür dönüşüm yaşamasına neden olmuştur. “*Köklülük, yer deneyimi ve üretilmiş anlam*” etrafındaki tartışma yerin anlamının dönüşümü ile ilgili argümanı yakalar. Yer deneyimi birey ve mekân arasında kurulan ilişkinin yer üzerinden elde edilmesidir. Bireyin coğrafya ile olan bağı olarak da belirtilebileceğimiz bu durum bilginin üretimidir. Yer deneyimine bağlı olarak bu üretim bireyin ötekine karşı kendi varlığını, kimliğini oluşturarak yer üzerinden aidiyetini sağlar. Böylece kendini yere ait hisseden birey, yaşadığı toplumla birlikte yere ait öznel değerler oluşturur ve ötekine karşı bütünsel bir kimlik oluşturmuş olur (Tuan, 1971, s. 184). Bütünsel kimlik oluşumu yer kavramının ilişkisel özelliği ile birey ve toplumun yer bağlantısı üzerinden temsiliyetini gerçekleştirir. Bu ikilik kapsamında bireyin temsili sadece toplumsal bir yapımdır olduğu için değil ama aynı zamanda aidiyete dayalı birey temsili onunla aynı öznenen olan bir toplumsal bağ temsili olduğu için de önemlidir.

Toplumsal olanın bireysel olduğu anlayışından hareketle birey ve toplum temsiliyeti ve bu bağlamda topluma dair deneyimin bütünselliği iki açıdan somuttur: hem bireyin hem de toplumun zaman ve mekân içine konumlanmış deneyimleri. Bu noktada birey toplumdan bağımsız değil onun aracılığıyla kurulmuş bir bağlamı oluşturmaktadır. Dolayısıyla birey, içerisinde yer aldığı toplumun kültürel dinamikleriyle bezeli olduğu için bütünseldir ve yine toplumun kültür sahasını oluşturan

yere aittir (Augé, 2017, s. 39). Tarihsel bağlamın ön plana çıktığı bu anlayış çerçevesinde mekân temsiliyetine karşı gelişen yer ve buna bağlı ürettiği kodlar yer kimliği kavramını şekillendirmektedir. Yer kimliği etkinlikler, anlamlar ve çevre olmak üzere üç özelliğe sahiptir. Çevre ya da dışsal görünüm bir yerin doğal ya da yapay olarak üretilmiş özellikleri ile şekillenir. Bu özellikler o yerin bireyler tarafından okunabilirliğini artırarak yaşayışı düzenler ve yeri kolayca tanınabilir, tasarlanabilir ve içerisinde rahatça dolaşılabilir duruma getirir (Ujang, 2010, s. 69).

Etkinlikler düzenlenmiş fiziksel çevrenin kullanımını sonucunda beliren gözle görülebilir işlevler, davranışlardır. Anlamlar ise bir yerin bireyler açısından ne ifade ettiği ve onlara neler hissettirdiğidir (Relph, 1976, s. 123). Yer kimliği (Schulz, 2012; Relph, 1976; Proshansky, Fabian, & Kaminoff, 1983) (ben ve öteki algısında olduğu gibi) bir yerin diğer yerlerden farklılaşmasını sağlayan özgün özellikleri anlamına gelmektedir. Bir yerin sokak adlarından tutun da spesifik bir özelliği ile (örneğin taş işlemeciliği ya da telkari sanatı ile Mardin) ön plana çıkmasına kadar geometrik mekânı yerin ruhu kılan tüm bileşeler yer kimliği kapsamında fenomenolojik bir açıyla içinde yaşayan bireyler için bellek, dışardan gözlemleyenler açısından ise imge unsurlarını ortaya çıkarmaktadır.

Bir sosyal yapı olarak yer ve anlam, çeşitli ölçekler ve seviyelerde yani ulusal, bölgesel veya yerel olabilir. Buradaki endişe, “yersizliğin” ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu yer anlamındaki dönüşümün izini sürmektir. Köklülükte gömülü olan “sakinlik” aidiyeti ve kaderi tasavvur etmekte, ayrıca iradeyi somutlaştırmaktadır. Mekânsızlık ise anlam kaybını ifade etmektedir (Hayden, 1995). Anlam kaybı, yalnızca kentsel formda büyük bir paradigma değişikliğine işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda insanların yere bağlılık algısının zaman içinde nasıl dönüştüğünü de yansıtır. Yer anlamının izini sürerken, kişi ilk önce en doğal, bozulmamış, aracılık edilmemiş insan-yer bağlamı olarak köklülükle karşılaşır.

Coğrafyacı Tuan (1980, s. 7)'a göre, kök salmışlık, bir mahalde bilinçsiz, düşüncesizce güvenli ve rahat bir varoluş halidir. Öyle ki kişi zamanın akışının ve dünyanın bile bilincinde değildir. Evde olmanın uyumu ve durumu o kadar derinleşir ki, genellikle kültürel uyumdan biyolojik adaptasyona geçer. Esasen fiziksel ortamla bağlar kurarak anlam üretmenin öz bilinçli hali olan yer duygusu, köklü olmanın bağ ve bağlanma güçlerinden yoksundur. Modern bir girişim olarak yer duygusu tipik olarak ulusal, bölgesel veya yerel kimliği yücelten tarihi koruma projelerinde kendini gösterir. Bilinçli bir eylem olarak yer duygusu ile köklü olmanın bilinçsizliği arasındaki zıtlık doğal ve yeniden kurgu arasındaki ilişkiyi imlemektedir (Cox, 1968, s. 423). Her iki durumda da yerin anlamının ve hafızasının, yerin fiziksel olarak değiştirilmiş olabileceğinden çok sonra da devam ettiği savunulmaktadır.

Modernizmin evrensel olma iddiasının özne ve dolayısıyla ona dair kültürel nosyonları tektipleştirmesi ve özcü dayatmalarda bulunması çeşitliliğin birey ve periferisinde anlam kaybına uğramasına neden olmuştur. Bu durum özdeş coğrafyalar

ortaya çıkarmış, çoklu mekânsal diyalojilerin yitimi yere olan duygusal bağlılığı bozmuş ve örtük olarak yer duygusu, yersizliğin tohumlarını doğurmuştur. Bilinçli bir eylem ve modernizmin mirası olarak yer duygusu genellikle kimlik oluşumuna yönelik romantik, nostaljik bir yaklaşım olarak kabul edilir. Bu yaklaşım, yerin “*meta-laştırılması*” olarak adlandırılan şeyle tarihsel olarak örtüşmüştür (Agnew, 1984, s. 41). Yerin metalaşması ve değersizleştirilmesi yersizliği, standartlaştırılmış tipolojileri ve özgünlüğü üreten küreselleşmenin derinliklerinde yatar (Harvey, 1988, s.37).

“Yer”den Yersizliğe: Anlamsal ve Eylemsel Bir Değişim

1960 sonrası meydana gelen sosyo-politik gelişmelerle birlikte coğrafya disiplini (hümanist coğrafya) ile kullanılmaya başlanan yer kavramı üstmodernitede özellikle şehirleşme, teknolojik gelişmeler ve küresel sermayeye bağlı olarak önemli bir değişim geçirmektedir. Genelden özele yaşamın tüm alanlarını kapsamaya başlayan bu değişim kavramsal olarak karşılığını yok-yerler, yersizlik, sahte, yapay yerler vb. tanımlamalarda bulmaktadır. Yersizlik terimi, başlangıçta erişilebilirliğin yakınlık ve yakınlıktan daha üstün hale geldiği yeni bir döneme işaret ediyordu. Çünkü yakınlığın kısıtlamalarından kurtulmak, “*yer olmayan mekânın*” özünü yakalıyordu (Webber, 1964, s. 126). Aslında bu kurtuluş, yeni fikirlerin doğuşu için muazzam fırsatlar sağlamıştır.

Yer topluluklarından ziyade çıkar toplulukları, günümüzde orijinal yer merkezli topluluk kavramının halefleri olarak kabul edilmektedir. Siber uzayın ortaya çıkmasıyla birlikte ikincil (yüz yüze değil) temasların çoğalması, bir zamanlar mekâna bağlı toplulukların temel özellikleri olarak kabul edilen toplumsal bağların zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönüşümün yer algısı üzerinde derin sonuçları olmuştur: bağlantı kaybı ve sosyal yükümlülüklerdeki dönüşüm (Kunstler, 1994, s. 194).

Değişimin kavramsal karşılığı olarak yersizlik, önemli yerlere sahip olmayan bir ortamı ve bağlam kaybının altında yatan tutumları tanımlar. Yersizlik; en derin yer seviyelerine geri dönerek kökleri keser, sembolleri aşındırır, çeşitliliği tekdüzelikle değiştirir, kavramsal düzen ile deneyimsel düzeni ortadan kaldırır ve bireyi kendi bağlamından koparır (Relph, 1976, s. 80). Bu durumda yersizlik düşünsel bir model olarak var olan yer kavramının ve onun tasarıma dayattığı bağlamın geçerliliğini yitirmesi midir? Başka bir açı ile yersizlik yer kavramının karşıtı mıdır? Bu noktadan hareketle yok-yerler yerin tam olarak karşıtı değildir fakat yer bağlamının geçerliliğini ne ölçüde yitirdiğini ya da yitirip yitirmediğini ortaya koymanın zorluğu karşısında anlamlı bir içerik sunmaktadır. Dahası teknoloji ve küreselleşmeye bağlı olarak meydana gelen gelişmeler “bir aradalığa dair” yeni bir durumu oluşturması yerin bağlamsal realitesini değiştirmekte ve modern sonrası süreçte yersizlik kavramını şekillendirerek anlam ve biçim ikileminde yeni boyutlara kapı aralamaktadır. Bu

boyutların ortaya konulması açısından yersizlik olgusunun kavramsallaşma serüveninde 20. Yüzyılda hemen hemen bütün disiplinleri etkileyen “görüngübilim ve yapısalı” düşünme biçimi etkili olmuştur.

Görüngübilim; kâinatı birey algısı deneyimi ve bilincine bağlı görüngüler olarak açıklama, yorumlama ve kavrama amacı çerçevesinde konumlanmıştır. Bu yapıda görüngüler genel felsefenin aksine özlerin bir yansıması ya da bunlardan bağımsız etkiler değil, özlerin kendisidir. Mutlak özler görüngülerden bağımsız olmadığından kesin bilgiye dayalı kurmaca sistemler yoluyla bunları elde etmekte de anlamsızdır (Husserl , 2010, s. 26-27). Doğa bilimlerinin mekân kavramını bu doğrultuda ele alması modernleşmenin en derin sorunlarından birisine, yabancılaşmaya neden olmaktadır. Başka bir deyişle gerçekliğin öklitçi mekân anlayışı içinde aranması üstmodernitenin en temel problemlerindedir. Yerleri var eden temel unsurların azalması, insanın çevresine yabancılaşması yani bireyin kültüründen ve tarihinden uzaklaşması ve buna bağlı olarak kimlik ve aidiyet ünsiyetlerinin kaybı görüngübilimin yersizleşme bağlamında ortaya koyduğu eleştirilerdir (Güçlü, 2002). Yersizleşmenin çözümlendiği, gerçekleştiği olguları tanımlanan yapılar içerisinde ele alan, yapıların parçalarının hem birbirlerine hem de yapının kendisine ayrılmaz bir şekilde bağlı kılan yapısalılık kuramı açısından ise bir yapının öğeleri tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Öğeler yan yana gelişleri, birbirlerine göre konumlanışları ile anlam kazanır. Yapısalılık açısından yeri oluşturan öğelerin kendilerine odaklanmaktan çok bunların bir araya geliş biçimlerine ve konumlanışlarına odaklanmak gerekir. Yapının hem kültürel, duygusal, düşünsel, vb. hem de fiziksel çerçevede diğer öğelere göre anlam kazanan bir yeri, aidiyetin hissedildiği yapısal bir dizgesi vardır. Bu yapısal sistem ilişkiselliğini anlamlandıran unsur ise bağlamdır. Bağlam bir açıdan yerin varoluşunu nedenselleştiren bir gayeye aracılık ederken diğer yandan da ürünün deneyimsel yanını birey açısından anlamlı kılar. Bu açıdan yapısalılık kavrayışı çerçevesinde yersizlik ne şekilde ele alınırsa alınsın yere atfedilen bağlamın işlevini yitirmesidir. Yerin düşünsel, coğrafi, fiziksel çevre boyutunda ait olduğu dizgenin ortadan kalkmasıdır (Nesbitt, 1996, s. 123).

Modern sonrası süreçte ya da üstmodernitede bağlamsal kopuş yerin zaman ve mekân katmanları içinde ayrışması, mitsel algılanıştan kuramsal algılanışa evrilmesi, somut olmayan kategoriler ile temsil edilip algılanması, türdeşleştirilmesi ve metalaştırılması gibi etmenlerle yersizliği üretmektedir (Köksal, 2011). Bu sürecin hızlanarak zaman ve mekân edimlerinde ikinci bir keyfiyet dönüşümün yaşanması ulaşım ve enformasyon alanlarında yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan zaman ve mekân sıkışması ile mümkün olmuştur (Massey, 1993, s. 63). Telgrafın öncülüğünde deneyim algısının değişmesi olarak belirtilebilen bu süreç faks, internet vb. iletişim araçlarının gelişimi ile ivme kazanmıştır. Algısal dönüşüme bağlı olarak yakan olanın uzak, uzak olanın ise yakın olabildiği üstmodernite ortamında bireyle

bağını koparmış olan yer olgusu, sadece çevresine değil zamanına da yabancılaşmaktadır. Herhangi bir yer ve zamanda üretilmiş olan düşünce, üslup ve biçim bağlamından kopuk bir şekilde bir araya gelebilmektedir (Massey, 1993, s. 67).

Enformasyon alanındaki gelişim uzak mesafelerde bulunan bireyler arasındaki iletişimin gelişimini yerden koparmıştır. Eş zamanlılık açısından yersizleşme unsurunu Augé (2017, s. 94) *üstmodernlik* bağlamında üç aşırılık unsuru ile ifade etmektedir: “Olayların (zamanın) aşırı bolluğu, mekânların aşırı bolluğu, göndermelerin bireyselleşmesi.” Hem olayların hem de mekânların aşırı bolluğu Simmel (2017, s. 149)’ın “yabancılaşma” olarak ifade ettiği neticeyi doğurmaktadır ki bu durum bireyin yerden soyutlanmasına ve toplumsal yeniden üretimin yitimine neden olmaktadır.

Bağlamsal içerikten yoksun bir bilincin gelişim gösterdiği küresel coğrafyada bilgi ve birey hareketliliğinin artması insan-insan ve insan-doğa ilişkiselliğinin yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Kendi bulunduğu periferinin ve zamanın özelliklerinden ziyade iç dinamiklerinden referansını alan yeni anlayış kendini yerin bağlamından uzak tipolojilerde göstermektedir (Webber, 1964, s. 145). Yerleri lokasyona indirgemek anlamına gelen bu durum, yerin nitel yönlerinden ziyade nicel yönlerine daha fazla vurgu yapar. Bu durum sadece yer kavramını önemli ölçüde değiştirmemiş, aynı zamanda kentsel çevrelerin yargılanması için farklı kriterler de geliştirmiştir. Mahallelerinden ve yerleşim yerlerinden daha fazla otoyol geçen şehirler tipik olarak boluluk ve refah ile ilişkilendirilmiştir. Artık önemli olan, konumlar arasındaki bağlantıların kalitesinden çok bağlantıların sayısıdır. Bağlantıların sayısı, daha canlı ekonomiler ve işlemler, daha iyi erişilebilirlik ve gelecekteki büyüme potansiyeli anlamına gelmektedir.

Yersizlik, zamanla “sözleşme yükümlülükleri”ni değiştirmiştir. Ortak değerlere ve inançlara dayanan geleneksel ve doğal kolektif sözleşme yükümlülüklerinin aksine, yersizliğin tek başına olmaya elverişli olduğu savunulmaktadır (Augé, 2017, s.89). Bugün kentsel manzaralarımızda, bu iki tür sosyal yükümlülük bir arada var oluyor. Otobanlar, havaalanları, alışveriş merkezleri, süpermarketler kodların ve nasıl yapılacağı hususunda tasarlanmış talimatları bireyin davranışını ve yükümlülüklerini şekillendirdiği tek yönlü sözleşmeye örnek teşkil etmektedir (Harvey, 1997, s.229). Belli bir rasyonaliyenin inşasına dayanan bu yapılar modern bireyin zihinsel diyalektiğinin hem edinimi hem de yansımaları oluşturmaktadır (Aytaç & Öztürk, 2018, s. 2039). Bu yapısal tasarım içerisinde bireysel davranış, modern öncesi yer merkezli deneyim üzerinde biriken, paylaşılan değerler ve inançlara dayanmaz. Bunun yerine, bireyler uçağa binmek, süpermarkette alışveriş yapmak veya otobanda araba kullanmak gibi belirli faaliyetleri gerçekleştirmek için programlanmış ve önceden belirlenmiş talimat ve kodlarla eylemde bulunur (Kunstler, 1994, s. 246). Bu mekânlar genel anlamda sürekli kullanılan fakat benimsenmeyen, herhangi bir mekânda herhangi bir süreçte tasarlanmış bütünsel yapılar olarak karşımıza çıkar. Bünyelerinde şekillendirdikleri mekânsal benlik, kimlik daimi olarak değişken olabildiğinden bu mekânlar ile ilgili anlamlı bir

kapsam ya da betimleyici bir kimlik ortaya koyabilmek zordur. Her yerde karşılaşılacak bu mekânlar buldukları fiziki yer ile toplumsal ve kültürel bağlamı kopmuş lokasyonlardır (Ibellings, 1998, s. 134). Aksine kendi bağlamını kendisinin oluşturduğu alışveriş merkezleri gibi yok-yerlerin referansı yine kendi varlığının ürünüdür. Bu durum yerin bir gösteri alanına dönüşmesine neden olmaktadır. İnşa edilen bu gösteri alanlarında gerçek olan estetikleştirilmektedir. Diğer bir deyişle bu mekânlarda hayali bir sanrı kurgulanarak, gerçekliği aşkın kılan (hipergerçeklik) daha yeni bir gerçeklik oluşturulmaktadır. Bütün bu tasarım içerisinde sahte ve gerçeğin ne olduğunu kavramak zorlaşır. Hem yapının hem de bireyin yabancılaştığı bu yeni hipergerçeklik bir köklülükten ya da bir gerçeklikten yoksun gerçekliğin formlar aracılığı ile türetilmesidir (Baudrillard, 1985, s. 61).

Yeni gerçeklik her açısı rasyonel olarak planlanmış gündelik yaşam içinde yer alan bireyleri soyutlamaktadır. Kendi bağlamında kronolojik ve bağlamsal özelliğinden bağımsız bir şekilde yapılan gösteri mekânlarında özgün bir kimlikten söz etmek zordur (Gintz, 2010, s. 104). Bununla birlikte yok-yerler kendilerini aynı zamanda sözcükler, metinler ve görseller aracılığıyla bizlere sunmakta ya da bu dinamiklerle tanımlanmaktadır. Birey ve mekân arasındaki akışı düzenleyen ve eylemin şartlarını tasarlayan yok-yerler bağlamına uygun olarak yazılı ve sözlü talimatlarıyla şekillenirler. Amaçsal olarak her bir birey için farklı (tabela, afiş vb.) araçlarla mesajlarını iletirken sonuçta kolektif düzeni sağlarlar (Augé, 2017, s. 86). Bu aşamada birey açısından bir standardizasyon alanı olan yok-yer, sezgisel ve algısal boyutundan ziyade işlevsel olarak ön plana çıkar ve yer olgusunu var eden algısal deneyim artık söz konusu olmaz.

Farkındalık halinin ortadan kalkması birey açısından aidiyet ve kimlik sorunlarını beraberinde getirir. Heidegger'in köprü metaforunda olduğu gibi müphem olan mekânı anlamlı kılan ve orayı yer haline dönüştüren bireyin aidiyet duygusu, algısal deneyimi yok-yerlerde ortadan kalkmaktadır. Bu mekânlarda tam anlamıyla bir kimliksizlik olgusu şekillenmez, aksine yapıyı üreten ve bireyi artık sisteme entegre eden ve sistemin işlemlerini sağlayan geniş ve benzer bireyler topluluğu oluşmaya başlar. Çünkü yere ait her türlü yapıyı ahlaki edimlerden yoksun niteliğiyle metalaştırmaya çalışan kapitalizm başta dini alan (cami, kilise, sinagog vb.) olmak üzere aile, okul, özel-kamusal alan ve düşünülebilecek her türden toprağa bağlı olgunun toplumsal hiyerarşi yoluyla dağıtılması ya da yersizleştirilmesi gayesini gütmektedir. Ayrıca kapitalizm işleyebilmek, varlığını sürdürebilmek için bir takım toplumsal gruplaşmalara gereksinim duymaktadır. Bundan ötürü aile ve cemaat gibi yeni gruplaşmalara, birtakım toplumsallaşmaların yeniden şekillenmesine, yer elde etmesine belli ölçüde izin verir. Bir bütün olarak gerçekleştirilen bu koşullarda kültürlerin yaşamı bir yandan çökertilirken öbür taraftan kapitalist gerekler doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır (Deleuze, 1996).

Birey ve yersizlik arasındaki ilişki sözleşmeye dayanmaktadır. İlgili sözleşme yapısal bir içkinliğe sahip olup sözleşmeyi inşa eden gücün, iktidarın, geleneğin doğrudan ya da dolaylı gözetimi altında bireye sunulmakta ve bağlı kalması sağlanmaktadır. Deneyimin ve aidiyetin olmadığı bir kimliklenme süreci olarak bu yapay tasarım, bireyi tarihsel bağlamından kopartarak zamanın akışkanlığında sürekli yeniden kurgulamaktadır (Augé, 2017, s.90). Bu noktadan hareketle yerlerin ve yok-yerlerin birlikte varoluşu içerisinde üstmodernite üretimini, sürekliliğini var olanı yıkarak saymaca kurduğu yeni yapı ile devam ettirmektedir.

Sonuç

Modern öncesi dönemin özcü birlikteliğinde kültür, kimlik, aidiyet, duygu ve bellek gibi bağlarla bütünsel bir yapı ortaya koyan mekân kavramı belli bir zamanda yine belli bir mekânda olmaklığı ifade etmiştir. Fakat modern süreçte başta enformasyon teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak toplumsal yapıdaki kurulumun ve her türlü işlevsel dağılımın hızlanarak değişmesi mekân ve zaman arasında kopuşu meydana getirerek zaman ve mekân algılayışının değişimine ve aynı zamanda şartlara göre yitimine neden olmuştur. Zaman bağlamından kopuşuna ek olarak mekânın kantitatifleşmeyle ölçülebilir dinamiklere indirgenmesi geleneksel süreçte mekân ile anlam kazanan birey ve topluma dair dinamikleri anlamsız kılmıştır. Yer mekânın bu paradigmadaki konumlanışı karşısında yine birey ve toplumun çevresiyle olan ilişkiselliğini anlamlı kılmaya girişimi olmuş ve geleneksel süreçte mekânla olan iç içeliğini ayrı bir kavramsallaştırmayla fakat aynı ontolojiyle modern sürece taşımıştır.

Değişimin temel ilkeleri arasında olan ve küreselleşmenin temel zeminini teşkil eden gelişmeler (iktisadi, sosyal ve politik yeniden kurulumun bireyi yerden ve zamandan ayırıştırarak mekânsal ölçekleri yeniden kurgulaması) birey ve yer arasındaki bağların derecelerini de değiştirmeyi sürdürmektedir. Yerden kopuş olarak da ifade edilebilecek ilişkiyi kırılma yeni bağlamsallıklarla ve fakat yeni anlam ve süreçlerle özelden bireysel, genelde ise toplumsal olanı yeniden düzenlemekte ve öznenin varlığını, zihin dünyasını oluşturan nesnel gerçekliği dönüştürerek yeni soyut gerçeklikler üretmektedir.

Zamanın dinamik hareketliliği içerisinde meydana gelen değişimlerin bir taraftan yaşayışları, zaman ve mekân bağlarını benzer kılıp türdeşleştirdiği; öbür taraftan da yeni ayrımlar, farklılıklar, kimlikler, semboller, düşünme biçimlerinin oluşabilmesi için önemli derecede olanaklar sağladığı görülmektedir. Bundan ötürü her bir alanda günümüz koşullarını daha iyi anlayabilmek için hem farklılıkların hem de türdeşleşmelerin yeni oluş şekillerinin incelenebileceği kategorilere gereksinim vardır. Yer karşısında yersizlik/yok-yerler bu kategorilerdendir. Bu bağlamda yok-yerler doğrudan mutlak bir mekânsal gerçekliğe karşılık gelmeyen fakat mekânsal unsurların değişimini kavramamızı sağlayan ve birbirinden çok farklı gelişmeleri ortak bir temelde bize sunan günümüz dünyasının yeni ve önemli bir kavramsal temayüzüdür.

Alışveriş merkezlerinden insanın özgür dolaşım alanını sınırlayan ve geçişini engelleyen yollara, havalimanlarına varıncaya kadar yaşamımızın birçok yerini kaplamış olan yok-yerler, bireyi hem tarihsel bağlamından sıyırmakta hem de kapitalist sistemin entegrasyonu ile bireyin kendisine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Deneyimlenmeyen ve belli prospektüslere sahip olan bu alanlar üstmodernitede daha fazla görünüm kazanmakta ve kültürel norm, dinsel ritüel, sosyal yaşam vb. birçok kolektif düzlemin bireyselleşmesine ve bütünsel deneyimden kopmasına neden olmaktadır. Doğal dinamiklerinden soyutlanmış birey ve toplumsal aidiyetler yeniden tasarlanarak yapay ve denetlenebilir bir içkinliğe haiz bırakılmaktadır. Bu durum ayrıca bireyi sistem karşısında korumasız bırakarak radikal çıkışların ortaya çıkmasını engellemektedir.

Sonuç olarak, yer mefhumunun bileşenlerinde önemli değişimler meydana gelmiş ve bu dönüşümler, mevcut uygulamanın ve yerin anlamının özü olarak yersizliği ortaya çıkarmıştır. Bu seviyede hem mekân hem yer hem de yersizlik kavramları ne bir başlangıcı ne de bir sonu vurgulamaktadır. Bireyin yeryüzündeki yaşam serencamı doğrultusunda çok farklı dinamiklerle yeni boyutlara evrilen ve derinleşerek yeni anlamlar kazanan mekân algılayışında olduğu gibi (Köşker, 2018, s. 103) yer ve onun yitime uğrayan ontolojisinin ifade biçimi olarak yersizlik her türlü katı kavramsallaştırma iddiasının aksine geleceğin sosyo-politik mirası olarak güncel zamanın hitamıyla korolojisini sunmaktadır.

Kaynakça

- Agnew, J. A. (1984). Devaluing place: People prosperity versus place prosperity and regional planning. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2(1), 35-45.
- Altan, İ. (1993). Mimarlıkta mekân kavramı. *Psikoloji Çalışmaları*, 19, 75-88.
- Ar, M. (2020). Mekânsal açıdan sinemada kadın temsili: Suffragette (Diren!) filminin feminist bir eleştirisi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 151-172.
- Augé, M. (2017). *Yok-yerler*. İstanbul: Daimon Yayınları.
- Aydınlı, S. (2003). Mimarlığı anlama, kaynağa ulaşma ve özü yakalama. *Tol Dergisi*, 54-60.
- Aytaç, Ö. ve Öztürk, M. (2018). Çoklu deneyimin sembolik mekânları: Alışveriş merkezleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2033-2066.
- Başaran, A. (2018). İstifham: Sahici Edebiyat nedir? *Cogito Dergisi, Hermeneutik*, 89, 235-263.
- Baudrillard, J. (1985). *The Ecstasy of communication*. London: Pluto Press.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite*. İstanbul: Can Yayınları.
- Castells, M. (1989). *The informational city: Information Technology, economic restructuring, and the urban-regional process*. Oxford: Blackwell.
- Certeau, D. (1984). *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Cox, H. (1968). The Restoration of a sense of place: A Theological reflection on the visual environment. *Ekistis*, Vol. (25), 422-424.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. USA: Blackwell Pub.
- Deleuze, G. (1996). *Göçebe Düşünce, Toplum Bilim Dergisi, Gilles Deleuze Özel Sayısı. Sayı:5*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gintz, C. (2010). *Başka yerde-başka biçimde (Çev: Muna Cedden)*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Güçlü, Abdülbaki vd. (2002). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Harvey, D. (1987). Urban places in the “global village”: Reflections on the urban condition in late twentieth century capitalism. *Science and Society*, Vol. (51), 21-33.
- Harvey, D. (1997). *Post modernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Hayden, D. (1995). *The power of place: Urban landscapes as public history*. Cambridge: Mit Press.
- Heidegger, M. (1971). Building dwelling thinking. *Poetry, language, thought*, 154, 1-26.
- Husserl, E. (2010). *Fenomenoloji üzerine beş ders*, (Çev: Harun Tepe). İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Ibellings, H. (1998). *Supermodernism: Architecture in the age of globalization*. Netherland: Nai Uitgevers Pub.
- Köksal, A. (2011). Bu mekân artık bu yer değil. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı: 12. İstanbul Bi-enali.
- Köşker, N. (2018). Mekân ve yer. N. Özgen içinde, *Sosyal Coğrafya* (s.77-108). Ankara: Pegem Yayınları.
- Kunstler, J. H. (1994). *Geography of nowhere: The rise and decline of america's man-made landscape*. New York: Simon and Schuster.
- Massey, D. (1993). Power geometry and progressive sense of place, mapping the futures. J. Bird içinde, *Mapping the futures: Local cultures, global change* (s.59-70). London: Routledge.
- Massey, D. and Allen, J. (1984). *Geography matters! A reader*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nalbantoğlu, H. (2008). Nedir mekân dedikleri? III. *Disiplinlerarası Mimarlık-Felsefe Toplantısı: Zaman-Mekân, Mekân-Zaman*, (s.88-105). İstanbul.
- Nesbitt, K. (1996). *Heorizing a new agenda for architecture: An anthology of architectural theory 1965-1995*. New York: Princeton Architectural Press.
- Norberg-Schulz, C. (2012). The phenomenon of place. M. Larice, & E. Macdonald içinde, *The Urban Design Reader* (s.292-304). New York: Routledge.
- Ötkünç, A. (2017). Antropolojiden Mimarlığa Melez Düşüncenin İmkanları: Yer ve Yok-yer Kavramları Üzerine. M. Augé içinde, *Yok-yerler* (s.7-24). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Özgen, N. (2020). Davranışsal coğrafyada temel kavramlar. Ö. Nurettin, & S. Coşkun içinde, *Davranışsal Coğrafya* (s.1-46). Ankara: Pegem Yayınları.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of environmental psychology*, 57-83.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: SAGE Publications.
- Sarı, V. İ., & Özgen, N. (2021). Kültür merkezlerine yönelik sosyomekânsal bir analiz: Ankara örneği. *DTCF Dergisi*, 61.1, 28-67.
- Seamon, D. (2015). *A Geography of the lifeworld (Routledge Revivals): Movement, rest and encounter*. New York: Routledge.
- Sharr, A. (2013). *Mimarlar için düşüncüler / Mimarlar için Heidegger* (Çev: Volkan Atmaca). İstanbul: Yem Yayın.
- Shuman, M. (2013). *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. New York: Routledge.
- Shuman, M. (2013). *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. New York: Routledge.
- Simmel, G. (2017). *Bireysellik ve kültür* (Çev:Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. New York: Bantam Books.
- Tuan, Y-F. (1971). *Geography, phenomenology, and the study of human nature*. Dordrecht: Springer.
- Tuan, Y-F. (1980). Rootedness versus sense of place. *Landscape*, 24, 3-8.
- Ujang, N. (2010). Place attachment and continuity of urban place identity. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 5, 61-76.
- Webber, M. M. (1964). The urban place and the nonplace urban realm. J. W. Dyckman, & D. L. Foley içinde, *Explorations into Urban Structure* (s.79-153). Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.